

Abdurrahîm Fedâî and His Work “Merâtib-i Vücûd”

Kübra Yılmaz^{a*}

Article Info

DOI:

Article History:

Received 25/11/2018

Revised 10/12/2018

Accepted 10/12/2018

Keywords:

Abdurrahim b. Ali
Prizreni (Fedai),
Wahdat al-wujud,
Levels of wujud.

Article Type:

Research Article

Abstract

In this article, one of the distinguished figures of the third period Malamiyya, Abdurrahim b. Ali Prizreni (Fedai) and his work *Merâtib-i Vücûd* were discoursed. The aim of this work is to analyze verse *Merâtib-i Vücûd* and to arrive at valuations about its structure and content and to dwell upon the poems in the didactic works. Also contribute to the large sufistic literature area that consist of the verses is the aim of this work. In this way a subject that was never studied before was dwelled upon and was given a work. All the same this *Merâtib-i Vücûd* research also hopes to contribute to this kind of works that about Fedai's published work. Firstly at this work, a brief information about the doctrine of wahdat al-wujud and levels of wujud was given. Secondly the author of *Merâtib-i Vücûd*; Fedai and his works were introduced and his work *Merâtib-i Vücûd* was analyzed. Finally based on the single manuscript copy available to us, the study provided analyses of the manuscript, its properties of linguistic and stilistic, and the transcribed text.

Abdurrahîm Fedâî ve Merâtib-i Vücûd Risâlesi

Makale Bilgisi

DOI:

Makale Geçmişi:

Geliş 25/11/2018

Düzeltilme 10/12/2018

Kabul 10/12/2018

Anahtar Kelimeler:

Abdurrahîm b. Ali
Prizrenî (Fedâî),
Vahdet-i vücûd,
Merâtib-i vücûd.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Öz

Bu makalede son dönem Melâmîliğinin önemli isimlerinden Abdurrahîm b. Ali Prizrenî (Fedâî) ve onun *Merâtib-i Vücûd* manzumesi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı Fedâî'nin *Merâtib-i Vücûd* manzumesini tanıtmak, muhtevası, dili ve üslûbu üzerinde değerlendirmelerde bulunmak ve öğretici/talimî eserlerde nazmın/şiirin kullanımı üzerinde kısaca durmaktır. Ayrıca tasavvufî konuların manzum biçimde ifade edilmesiyle oluşan geniş sufi edebiyatı sahasına katkıda bulunmaktır. Bu sayede hakkında henüz çalışma yapılmamış bir konu ortaya konmuş ve bir eser tanıtılmıştır. Bununla birlikte eserlerinin neredeyse tamamı üzerine çalışma yapılmış olan Fedâî'nin, *Merâtib-i Vücûd* manzumesini sunarak bu çalışmalar bütününe bir katkı sağlamak arzusundayız. Çalışmada öncelikle, vahdet-i vücûd ve bununla irtibatlı olarak varlık mertebeleri görüşü hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ardından Fedâî'nin hayatı, eserleri ve *Merâtib-i Vücûd* adlı eseri incelenmiştir. Son olarak da elimizdeki tek nüshadan hareketle metni hazırlanan *Merâtib-i Vücûd*'un nüsha tanıtımı, dil-üslûp özellikleri ile transkripsiyonlu metni ortaya konmuştur.

*Corresponding Author: kubrapolat@erciyes.edu.tr

^a Research Assistant Dr., Erciyes University, Faculty of Divinity, Kayseri/Turkey ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9540-4352>

© 2018 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır

Abdurrahîm Fedâî ve *Merâtib-i Vücûd* Risâlesi

GİRİŞ

Vahdet-i vücûd, İbnü'l-Arabî tarafından sistematik hâle getirilen ve Allah ile âlem arasındaki ilişkide varlığın aslında tek/biricik olduğu nazariyesini temel alan bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemi üçüncü devre Melâmîliği pîri Muhammed Nûru'l-Arabî (v. 1305/1888)'nin varlık anlayışını da şekillendirmiştir. Ayrıca Nûru'l-Arabî bu düşünceyle bağlantılı olarak vücûdun mertebelerine dâir bir tasnifte de bulunmuştur. Nûru'l-Arabî'nin halifelerinden olan Abdurrahîm Fedâî de, Arabî'nin görüşlerini benimsemiş ve yazdığı eserler vasıtasıyla bu görüşleri aktarmıştır. Çalışmamızın konusu olan, Abdurrahîm Fedâî'nin varlık mertebelerini açıkladığı *Merâtib-i vücûd* adlı manzumesini anlayabilmek için öncelikle kendisinin ve müntesibi olduğu düşünce mektebinin varlık anlayışının dayandığı vahdet-i vücûd üzerinde genel hatlarıyla da olsa durmak gerekmektedir.

Vahdet-i vücûd Allah'tan başka bir varlık (vücûd) olmadığının idrakinde olmaktır. Buna göre, varlık birdir, o da mutlak mânâda Hakk'ın vücûdudur. O'ndan başka tek başına kâim olabilecek bir vücûd mevcûd değildir. Var olduğu farz edilen tüm vücûdlar O'nun varlığına bağlıdır.

İlk olarak İbnü'l-Arabî tarafından sistematik hâle getirilen vahdet-i vücûd kavramı; Allah'ın ezelde var olduğu, ondan başka herhangi bir şeyin bulunmadığı şeklinde açıklanmaktadır. Vahdet-i vücûd'a göre Allah bu âlemi, kendi isimlerini ve sıfatlarını izhâr etmek için yaratmıştır. Buna göre bu isimler ve sıfatlar, Zât'ın ayındır ve âlem, sıfatların taayyün ve çıkışından ibarettir. Diğer bir deyişle Allah, âlemde ve onun objelerinde tecellî etmektedir.¹

Vahdet-i vücûd düşüncesindeki yaratılış anlayışını açıklamaya yardımcı olan mertebeler kavramı, Vücûd-ı mutlak'ın taayyün ve tecellî esnâsında bulunduğu çeşitli noktaları ifade eder. Diğer bir deyişle vücûd sahibi olabilmek, var olabilmek için vücûd mertebelerinin bir yerinde mevki yani tezâhür sahibi olmak gerekmektedir. Vücûd-ı mutlak'ın hakikatini idrak ancak O'nun taayyün vasıtasıyla izâfî vücûd mertebelerine tenezzül ederek idrâk olunabilirlik sahasına girmesiyle mümkündür.²

Âlemdeki taayyün ve tecellî bir varlık zinciri oluşmasına sebep olmuştur. Vahdet-i vücûd düşüncesi varlığın bu yaratılış zincirinin belirli mertebelerinde bulunmasıyla açıklanır. Vahdet-i vücûdda "yaratma" işinin adı zuhûr, sudûr veya tecellîdir. Vücûd (varlık) sonsuz mertebelerde zuhûr/sudûr/tecellî eder. Mertebeler aslında sayılamayacak kadar çoktur. Bununla birlikte mertebeler mutasavvıflar tarafından üçlü, beşli (hazarât-ı hams), yedili (merâtib-i seb'a/tenezzülât-ı seb'a) varlık mertebesi şeklinde tasnif edilmiştir. Bazı mutasavvıfların mertebeleri kırklı tasnifle ele aldığı da görülmüştür.³

Vücûd'un muhtelif tecellîlerde görünüşünden yola çıkarak onu çeşitli tasniflere tabi tutan İbnü'l-Arabî en genel mânâsıyla mertebeleri üçe ayırmıştır. Sonradan yapılan tasniflerde de bu üçlü tasnif temel alınmıştır.⁴ Yani vücûd mertebeleri tasnif biçimlerinin hemen hepsinin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerinden hareketle oluşturulmuş olduğu söylenebilir. Ancak yine de vahdet-i vücûd mektebine mensup kimi muhakkiklerce bazı görüş ve farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en fazla

¹ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 317-322; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 683-684.

² M. Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2015), 263.

³ Ekrem Demirli, "Vahdet-i vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 433.

⁴ Teferruatlı bilgi için bkz. Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 259-260.

tercih edilen ise merâtib-i seb'a/ tenezzülât-ı seb'a olarak da isimlendirilen yedili tasniftir. Bu tasnife göre varlık mertebeleri şunlardır:

1. Lâ taayyün mertebesi: Meydana çıkmamak, tenezzül etmemek mânâlarına gelen "lâ taayyün" her şeyden boş olmak mânâsına gelen "ıtlâk" ile de ifade edilir. Bu mertebeye Lâhût âlemi ve gayb-ı mutlak mertebesidir. "İtlâk âlemi, amâ-yı mutlak, vücûd-ı mahz, vücûd-ı sırf, ümmü'l-kitâb, beyân-ı mutlak ve gaybu'l-guyûb" gibi adlarla anılan Lâ taayyün mertebesinde ne isim, ne sıfat ne de mevsûf vardır. Hak henüz isim ve sıfatlar âlemine inmemiştir. Her şey O'nun zâtında yok olmuştur.⁵ Bu mertebeye aşağıdaki iki taayyün mertebesiyle beraber düşünülebilir.⁶

2. Taayyün-i evvel: Bu mertebeye bütün mevcutların topluca ve şunun olarak buldukları mevzûn-ı/menzil-i/mertebeye-i evveldir. Hak bu mertebeye Zât'ını, sıfatlarını ve tüm mevcûdâtı icmâl üzere bildirir. Hazret-i vâhidiyyet ve tüm hakikatlerin kaynağı olduğu için hakikat-ı Muhammediyye de denilen bu ilk zuhûr mertebesi, isim ve sıfatlar mertebesidir.

3. Taayyün-i sâni: Hazret-i imkâniyyedeki (mümkünler âlemi/aşağıda gelen dördüncü ve beşinci mertebeler) bütün kesretin hakikatlerini câmi' olan mertebedir. Bu mertebeye bir yönden mevcûdâtın sûretleri üzerinde müessirdir bir yönden de müteessirdir. Bu ikinci taayyün mertebesinde zâhir olan ilmî sûretlere a'yân-ı sâbite denir. İçinde olduğumuz bu âlemdeki varlıkların "ikinci menşei" de bu mertebedir. Şehâdet âleminde zâhir olan sûretler bu ilmî sûretlerin, yani a'yân-ı sâbitenin gölgelerinden ibarettir.

Kısaca tanıttığımız bu ilk üç mertebeye aynı zamanda ilâhî sıfatlardan olmaları sebebiyle kadîmdirler. Muhtelif tasavvufî ekoller bunları değişik adlarla, bazen de üçünü birden tek başlık altında incelemeye çalışmışlardır.

4. Mertebeye-i ervâh: "Rûh-ı a'zâm, âdem-i kebîr, halîfe-i ûlâ, miftâh-ı vücûd, kalem-i îcâd, âlem-i rûh, âlem-i emr, âlem-i gayb, âlem-i ulvî, âlem-i melekût" gibi isimlerle anılır. Bir üst mertebedeki a'yân-ı sâbitenin zâhire doğru bir adım daha atarak basit-mücerred kevnî eşyâ/cevher-i basit haline geldiği mertebedir. Bunlar cisim değildir, henüz madde ve terkip oluşmamıştır. "Bâtın" isminin tasarrufunda olduğundan bu mertebedeki varlıklar da henüz gözle görülemez. Gayriyyet bu mertebeye başladığından ayrılık ve gayrılık ancak bu mertebeden sonrakilerde bâriz biçimde görülecektir.

5. Mertebeye-i misâl: "Âlem-i melekût, âlem-i berzah, âlem-i misâl, misâl-i mukayyed, âlem-i hayâl, âlem-i hayâl-i muttasıl, âlem-i hayâl-i munfasıl, âlem-i sımıme, arz-ı hakikat" gibi isimlerle de anılır. Bu mertebeye, mertebeye-i ervâhtaki basit-mücerred kevnî eşyânın/ cevher-i basitin zâhire doğru bir adım daha ilerleyerek latif ve mürekkep kevnî eşyâ/ cevher-i mürekkep haline gelmesidir. Bu mertebeye ervâh âleminde bulunan her bir ferdin cisimler âleminde bürüneceği sûretlerinin birer mislinin zâhir olması sebebiyle misâl mertebesi adını almıştır.

6. Mertebeye-i şehâdet: "Suver-i âlem, âlem-i kevn ü fesâd, âlem-i ecsâm" gibi isimlerle anılan bu mertebeye mürekkep cevher-i latîfin bir mertebeye daha zâhire yaklaşarak artık gözle görülebilen eflâk, erkân ve müvelledâta dönüştüğü âlemdir.

7. Mertebeye-i insan: Bu mertebeye cismânî, nûrânî, vahdet ve vâhidiyyet mertebelerinin tümünü câmi'dir. Lâ taayyün hâriç tüm mertebelerin hakikatlerini kendisinde toplar. Her mertebeye bir ilâhî ismin mazharıdır. İnsan ise Allah isminin mazharıdır. Allah ismi ise nasıl tüm isimlerin üzerinde

⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 323-324.

⁶ Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 319.

öncelikli ise bu merteye de bütün mertebelerin üzerindedir. Aslında hakikat-ı insâniyye tüm mertebelerin hakikatlerini câmi' olduğundan ondan hariç bir şey yoktur.⁷

Vücûd mertebeleri bazen şematik ele alınırken bazen de dilin sınırlarından ötürü sembollerle anlatılmıştır. Mesela vücûd bir daireye benzetilmiştir. İlâhî nurdan kaynağını alan varlık (yaratılış), insan cinsiyle son bulmuş ve vücûd dairesi tamamlanmıştır. Bu düşünceden hareketle mutasavvıfların çeşitli daire-i vücûdlar çizdiği görülmüştür.⁸ Burada bahsedilen daire-i vücûd varlığın devir yoluyla veya dönüp dolaşıp aynı noktaya gelişinin mutasavvıflar tarafından bir daireye benzetilmesiyle ortaya çıkmıştır. Buna göre merâtib-i vücûd konusuyla iç içe ve irtibatlı olan diğer bir görüş de "devir" dir. Bilindiği üzere vahdet-i vücûd tasavvufî şiirlerin muhtevasını büyük ölçüde şekillendirmiş bir düşüncedir. Vahdet-i vücûd düşüncesini kâil mutasavvıflar devir ve vahdet düşüncesini hâvî şiirler kaleme almıştır. Mutasavvıf şâirlerin devir görüşlerini anlatmak üzere yazdıkları bu şiirlere devriyye adı verilmektedir. Devir Bir'den gelen kesretin tekrar aslına dönüşü, başta Allah'ın bilgi ve iradesi, sonra da bu bilgi ve iradeden insana kadar gelen süreci ifade etmektedir. Buna göre Mutlak Vücûd'un tecellileri çeşitli merhalelerden geçerek sırasıyla küllî akıl, dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz felek, dört tabiat ve dört unsur seviyesine kadar indikten sonra yükselişe geçerek yine madde, maden, bitki, hayvan, insan ve insan-ı kâmil seviyesine çıkar. Devir isimli bu yolculukta tüm merhalelerin oluşturduğu seyir çizgisi bir daire şeklinde tasavvur edilir. İnışte kat edilen, maddî âleme gelen ruhların izledikleri yola "kavs-i nüzul" veya "devriyye-i ferşiyye", dönüş yoluna da "kavs-i urûc" ya da "devriyye-i arşiyye" denir. Bu iki kavis bir tam daire oluşturur.⁹ Muhammed Nûru'l-Arabî'nin devir nazariyesini ortaya koyan varlık dairesine göre insan Mutlak Zat'tan itibaren Hakikat-ı Muhammediyye, esmâ ve sıfat, akıl, nefis, tabiat, heyûlâ, cism-i kül, eflâk ve diğer mertebelere, en nihayet anâsır ve hayvan mertebesine iner. Burada insanın maddesi merâtib-i rûhâniyyeden merâtib-i cismâniyyeye, başka bir ifadeyle ahsen-i takvimden esfel-i safilîne indirilmiştir. İnsana ruhun üflemesiyle tamam olan bu iniş süreci artık insanın istidadı ve iradesi doğrultusunda ya çıkış olarak seyredecek ya da bu mertebeler arasında dönüp duracaktır. Bu durum Mutlak Zat'tan başka görünen tüm varlığın Hakk'ın bir tecellisi olduğu ve ancak onunla varlığını devam ettirebileceği anlamına gelir ve aslında kulun manevî eğitim sürecini de tasvir eder.¹⁰ Devriyyeler muhtevâları itibariyle merâtib-i vücûd türünde kaleme alınmış eserlerle oldukça fazla benzerlik gösterse de sembolik bir dille ortaya konulmuş olmaları yönüyle onlardan ayrılmaktadırlar.

Merâtib-i vücûd hakkında ilk eser bilindiği kadarıyla Abdülkerîm Cîlî (v. 832/1428) tarafından yazılmıştır. Cîlî aynı zamanda ilk eseri olan *el-Kehf ve'r-Rakîm'de* kırklı tasnifi benimsemiş ve *Merâtib-i Vücûd* adlı eserinde de bu mertebeleri teferruatlı olarak izah etmiştir.¹¹ Kırklı tasnif üzerinde Cîlî'den başka Abdullah Bosnevî ve müridi Şeyh Garseddin el-Halîli durmuştur. Şeyh Garseddin'in Cîlî tasnifini ele alarak yazdığı *Manzûm Merâtib-i Vücûd* adlı eseri Bosnevî şerh etmiştir. *Manzûm Merâtib-i Vücûd* Cîlî'nin kırklı tasnifinin yüz elli beyitte nazmen özetlendiği bir risâledir.¹²

⁷ Mustafa Tahralı, "Fusûsü'l-Hikem'de Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd", *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, şrh. A. Avni Konuk, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1989), 2: 27-31; Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, 319-325. Teferruatlı bilgi için bkz. Mustafa Tahralı, "Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık", *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, şrh. A. Avni Konuk, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1990), 3: 13-25.

⁸ M. Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1990), 20: 503. Nûru'l-Arabî'nin oluşturduğu varlık dairesi çizimleri için bkz. Muhammed Nûru'l-Arabî, *el-Envârü'l-Muhammediyye Şerhü Risâleti's-Şerîfe's-Şerîfiyye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, nr. 268/6, 64a; Muhammed Nûru'l-Arabî, *el-Envârü'l-Muhammediyye Şerhü Risâleti's-Şerîfe*, İBB Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, nr. 789/3, 74a.

⁹ Süleyman Uludağ, "Devir", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 231-232.

¹⁰ Ali Bolat, *Muhammed Nûru'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Samsun: Etüt Yayınları, 2010), 200-201.

¹¹ Merâtib hakkında yazılan ilk eser üzerine bir tartışma için bkz. Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîlî Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*, (İstanbul İnsan Yayınları, 2003), 61.

¹² Abdullah Kartal, *Abdullah Bosnevî ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi*, (Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 1996), 36, 43.

Bilindiği kadarıyla şeyhi Muhammed Nûru'l-Arabî vücûd mertebeleri içerisindeki tasniflerden beşlisini benimsemişse de Fedâî Efendi, *Merâtib-i Vücûd* manzumesinde varlığı kırklı tasnif üzerinden ele almıştır.¹³ İncelediğimiz kadarıyla Fedâî Efendi'nin varlık mertebeleri tasnifi ile Cîlî'nin tasnifi arasında birkaç kelime dışında fark yok gibidir.

1. ABDURRAHÎM FEDÂÎ EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Abdurrahîm b. Ali, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin damadı ve "en önemli halifesi"dir. Prizrenlidir. Şiirlerinde Fedâî mahlasını kullanan Abdurrahîm Efendi Üsküp'te bir medresede müderrislik ve bir Melâmî tekkesinde şeyhlik yapmıştır.¹⁴ Âşık, muhakkik¹⁵ ve âlim bir zât olan Abdurrahîm Efendi zâhirî ve bâtinî ilimlere hâkimdir. Fedâî'nin ilmi ve irfanı hakkında Bursalı Mehmed Tâhir şöyle demektedir:

"Ulûm-ı zâhire ve bâtinadaki mahâretleri teslîm-kerde-i erbâb-ı irfân olup mevcûd olan sekiz-on parça âsâr-ı kudsiyyeleri meyân-ı urefâda mütedâvildir. Bir defa ulûm-ı resmîyeden icâzet verdikleri gibi ulûm-ı bâtineden dahi nice nice urefâ yetiştirmişlerdir."¹⁶

Abdurrahîm Fedâî, 1271/1855 senesinde Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Prizren'de verdiği bir vaaz esnasında kendisinden etkilenip ona intisâb etmiştir.¹⁷ Bir müddet sonra Arabî'nin kızıyla evlenmiştir. 1302'de oğullarından Kemal Efendi'nin sünnet düğünü esnasında davetlilerin bir kısmının sohbetle bir kısmının da zikirle meşgulken diğer tarafta davul-zurna eşliğinde icrâlar yapılması mutaassıp olarak adlandırılan birtakım çevreler tarafından "Melâmîler davul zurnayla zikrediyor" şeklinde dedikodu ve eleştirilere sebep olmuş, bunun üzerine Muhammed Nûru'l-Arabî meşâyih meclisi tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. O da kendi yerine damadı Abdurrahîm Fedâî'yi göndermiştir. İstanbul'da Tarsus Tekkesi'nde misafir edilen Abdurrahîm Fedâî, Meclis-i Meşâyih reisi tarafından melâmîlik sülûkü hakkında bazı sorulara muhatap olmuştur. Abdurrahîm Fedâî sülûk hakkında sorulan sorular üzerine "Ednâ sülûkümüz halktan Hakk'a suûd, a'lâ sülûkümüz Hak'tan halka nüzûldür" cevabı ile beraber bir takım açıklamalarda daha bulunmuştur. Fedâî bu tahkîkâtın ardından Üsküp'e geri dönmüştür.¹⁸

1302/1884-5 senesinde Muhammed Nûru'l-Arabî aralarında damadı Abdurrahîm Fedâî ve torunu Hacı Kemal Efendi'nin de bulunduğu 130 kadar ihvânıyla beraber hacca gitmiştir. 1303/1885-6 senesinde hac dönüşünde vapurla Süveyş kanalını geçtikleri esnada Abdurrahîm Fedâî vefat etmiş ve Ayn-ı Mûsâ isimli bölgede defnedilmiştir.¹⁹ Fedâî Efendi'nin vefatı üzerine Hakkı isimli bir muhibbi bu elim hadiseyi anlatan şu mısralarla o güne tarih düşürmüştür:

Bu cihânın devrini hiç bilmediler şeyh u şâb

¹³ Cîlî'ye göre varlık mertebeleri sırasıyla şöyledir: Zât-ı İlâhiyye, tecellî-i evvel, vâhidîyet, ulûhiyet, rahmâniyet, rubûbiyet, melikiyet, esmâ ve sîfât-ı nefsiyye, esmâ-i celâliyye, esmâ-i cemâliyye, esmâ-i fi'liyye, âlem-i imkân, akl-ı evvel, rûh-ı a'zam, arş, kürsî, ervâh-ı ulviyye, tabiat-ı mücerrede, heyûlâ, hebâ, cevher-i ferd, mürekkebât, felek-i atlas, felek-i cevzâ, felekü'l-eflâk, semâ-yı Zühâl, semâ-yı Merih, semâ-yı Şems, semâ-yı Zühre, semâ-yı Utarid, semâ-yı Kamer, felek-i esir, felek-i me'sûr, felek-i müste'sir, felek-i müteessir, ma'den, nebât, hayvan, insan. Teferruatlı bilgi için bkz. Abdülkerîm Cîlî, *Varlık Mertebeleri Merâtibü'l-Vücûd ve Beyân-ı Hakikat-i İbtidâ-i Külli Mevcûd*, trc. Abdülazîz Mecdi Tolun, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006).

¹⁴ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 304.

¹⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Eoliyâ*, haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 3: 125; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1303), 1: 132-133.

¹⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, Külliyyât-ı Melâmiyye içinde, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Fotokopi nüsha, nr. 82588/43, 475.

¹⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb*, 475.

¹⁸ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 305.

¹⁹ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 240.

Kimse fehmetmez acep seyreyleyüpdür bu dolap

Pîrimiz kutb-ı cihân azmeyledi çün Mekke'ye

Bilesince yâr idi mürşidimiz âlî-cenâb

Avdet üzre der-sefine azm-i Firdevs eyledi

Vaslını ârzû edenler ciğerin etti kebâb

Cümle ihvân feyz alurdu bahr-ı ilminden anın

Canları yaktı firâkı, çeşmimizden kan seylâb

Hayderîydi almadı evlâdı kabrinden nişân

Bahr idi bahr ile bahroldu Fedâî'yi lakâb

Edelim "el-Hükmü lillâh" erdi çün hükm-i kader

Hâkimi mutlak olur, hem cümleye hüsn-i meâb

Hüsn-i hatmine delîldir târîh-i "Hakkî" iyân

"Nûr idüp cism-i cemîli rûha itdi inkılâb"²⁰

Muhammed Nûru'l-Arabî'nin görüşleri, gerek kendi halifeleri gerek Abdurrahîm Fedâî'nin halifeleri sayesinde özellikle Rumeli ve İstanbul ayrıca Ege bölgesi ve Anadolu'nun bazı şehirlerinde yayılma imkânı bulmuştur.²¹ Abdülehad Efendi (v. 1332/1913), Hacı Hafız Abdurrauf Efendi (v. 1340/1921), Yunus Efendi (v. 1330/1911), İsmail Efendi (v. 1328/1909) Fedâî'nin bilinen halifeleridir.²²

1.1. Eserleri²³

1. Tefsîr-i Sûretü'l-Kevser²⁴, 2. Kasîde-i Nûniyye²⁵, 3. Manzûme-i Vehbiyye²⁶, 4. Risâle-i Şerh-i Sırr-ı Ene'l-Hak²⁷, 5. Hediye-tü'l-Hac²⁸, 6. Risâle-i İrâde-i Cüz'iyeye²⁹, 7. Risâle-i Ahvâl-i

²⁰ Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 304.

²¹ Nihat Azamat, "Muhammed Nûru'l-Arabî", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 562.

²² Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 309-310.

²³ Aşağıdaki eserler dışında kaynaklarda ismi zikredilmeyen bazı eserleri hakkında ayrıca bkz. İsmail Güleç, "Abdurrahîm Fedâî ve Risâle-i İydiyye'si", *Balkan Studies II History & Literature*, ed. Deniz Ekinci vd. (İstanbul: Ciri Metedhy University, 2011), 45-53; İsmail Güleç, "Abdurrahîm Fedâî'nin Hâfız Dîvânı'nın İlk Beytine Yaptığı Şerhin Önceki Şerhlerden Farkı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi* 36, (2015): 93-103. Bunların yanı sıra İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları (OE), nr. 1623/08 numarada "Tercüme-i Risâle-i Murâdiyye" adıyla kayıtlı eser de Fedâî Efendi'ye atfedilmektedir. Ayrıca Fedâî Efendi'nin *Tercüme-i Şerh-i Varidât* adlı bir eserinden söz edilmektedir. Bu eserin Şeyh Bedreddin'in Vâridâtı'na Arabî'nin yaptığı şerhin manzum tercümesi olduğundan söylenmektedir. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, haz. Mustafa Tatçı-Burak Anılır, trc. Hasan F. Kumanlıoğlu, (İstanbul: H Yayınları, 2014), 9 (dipnot).

²⁴ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 580/06; İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1623/02; Bursalı Mehmed Tahir, *Menâkıb*, 475; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 305. Fedâî'nin bu tefsiri Arapça'dır. Menlik Müftüsü Hacı Mustafa Efendi tarafından bu tefsire yapılan

Melâmiyye/Risâle-i Hakikat-i Melâmiyye³⁰, 8. Şerh-i Şâfiye³¹, 9. Kasîde-i Tâiyye³², 10. Mecmûa-i İlâhiyyât³³, 11. Merâtibü'l-Vücûd³⁴

Bu eserlerden başka Abdurrahîm Efendi'nin "Fedâi" mahlasıyla yazdığı şiirler de bulunmaktadır. Gölpınarlı, Abdurrahîm Fedâi'nin "İsânî ve şiiriyetini bir yana bırakıp sadece fikirleri hakkında malûmât vereceği" gerekçesiyle kaynağını belirtmeden birkaç manzumesini aktarır:³⁵

Dalarken bahr-ı vahdette
Beni bugün bulan sâlik

Muhakkak nûr-ı Hakk'ım ben
Tecellî eyledi bedrim

Okundu besmele ismim
Göründü her benim cismim

Göründü dil bana mutlak
Muhakkak yüzüdür hem Hak

Adım şehr-i melâmette
Okundu hutbede levlâk

Niceler cehdederler hem

tercüme için bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 901/02; Ali Bolat, "Abdurrahîm b. Ali Prizrenî ve Kevser Sûresi Tefsiri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3, (2012): 27-37.

- ²⁵ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 395; İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 527/02; İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 875/02; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, (İstanbul 1951), 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 306; Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb*, 475. Bu eserle ilgili ayrıca bkz. Mine Şahin, *Abdurrahîm Fedâi'nin Kasîde-i Nüniyyesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2009).
- ²⁶ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 527/03; Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 4343; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* 3: 125; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 306; Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb*, 475.
- ²⁷ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 542/13; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb*, 475; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125.
- ²⁸ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 580/08; İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1612/03; Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb*, 475; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125; Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 307.
- ²⁹ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 794/10; İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 580/07; İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1623/03; Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Menâkıb*, 475; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125. Eserle ilgili bkz. Mehmet Fatih Soysal, "Abdurrahim Fedâi Efendi'nin İrâde-i Cüz'iyeye Risâlesi: Tahlîl, Tercüme ve Tahkîk", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AUID)* 9, (2017): 133-163.
- ³⁰ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1612/09; Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Menâkıb*, 475; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125. Ayrıca bkz. Kevser Sibel Özkan, *Abdurrahim bin Ali el-Melâmî ve Terceme-i Beyân-ı Hakikat-i Melâmiyye Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2003).
- ³¹ Bursalı Mehmed Tâhir Bey, *Menâkıb*, 475; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125.
- ³² Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125.
- ³³ Bağdatlı İsmâil Paşa *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125.
- ³⁴ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1623/04; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, 1: 566; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 133; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 3: 125.
- ³⁵ Bkz. Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 308.

Anıñcün zâhidân bana

Küfürdür sırrımın zülfü
Bugün tutmuş hep âfâkı

Kul' illâh âümme öerhüm hem
Budur râh-ı hakikat bil

Bugün benden duyan Hak'tır
Fedâî şehir-i itlâkta

Abdurrahîm Fedâî'nin manzum olarak kaleme aldığı *Merâtib-i Vücûd* diğer şiirleriyle ilgili yapılan “şiir yönü pek kuvvetli olmasa da fikirleri hakkında bilgi verdiği” şeklindeki kanaati doğrular niteliktedir. *Merâtib-i Vücûd* mesnevisi öncelikle tasavvufî bir düşüncenin incelenmesi üzerine kaleme alındığından sanat yapmak arzusundan uzaktır ve eserde öğreticilik esas alınmıştır.

2. FEDÂÎ'NİN MERÂTİB-İ VÜCÛD ADLI MANZÛMESİNİN TAHLÎLİ

Elimizdeki tek nüsha “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Bölümü, Osman Ergin Yazmaları, nr. 1623/4, vr. 11a-15a”da yer alan dijital görüntüdür.

Hattı: Rika

Beyit sayısı: 87

Satır sayısı: 10-22 arasında değişken

Nazım şekli: Mesnevi

Ölçüler: 205*125; 170*110 mm.³⁶

Vezi: Fâeilâtün Fâeilâtün Fâeilâtün Fâeilün

Başı: “Manôûme-i *Merâtib-i Vücûd* li'ş-Şeyò el-Kâmil èAbdurraóim Efendi el-Melâmî el-Prizrenî sellemeullâhu teèâlâ

Bismillâhirraómânirraóim

1. Óamd-ı bî-óad ol Óudâ-yı pâke olsun bi't-tamâm
Keşf idüp esrâr-ı àaybı feyø-i aúdesle hemân

Sonu:

87. Yâ ilâhî nûr-ı Aómed òâkine virdim cânı
ítme bir lemóa àayb èaynımdan ol nûr-ı celî

Dil ve Anlatım Özellikleri:

³⁶ Bu bilgi kütüphane kaydında yer alan eser künyesinden alınmıştır. Bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler Bölümü, Osman Ergin Yazmaları, nr. 1623/4, vr. 11a-15a.

Merâtib-i Vücûd sûfî bakış açısına ve irşâd edici bir anlayışa uygun olarak kaleme alınmıştır. Dolayısıyla mutasavvıf şâirlerin çoğunluğunun didaktik eser tertiplerinde takip ettikleri usûl üzere bu manzumede de şiiriyet bakımından mükemmellik beklememek isabetli olacaktır. Ayrıca eserin vezin konusundaki zorlamaları ve aksaklıkları ile cümle yapısındaki bozuklukları yukarıda belirttiğimiz irşad ediciliği/öğreticiliği merkeze almanın bir neticesi olan birtakım sûrî ihmallerden ibaret görünmektedir. Bununla birlikte öğreticiliğin amaçlandığı talimî mesnevilerdeki sade dil ve anlatım Fedâî'nin manzumesinde de göze çarpmaktadır.

Arapça terkip ve söz öbeği yoğunluğunun öne çıktığı *Merâtib-i Vücûd* bazı tasavvufî mazmun ve ıstılahları da içermektedir. Dolayısıyla metnin muhatabının konuya vâkîf ve bu ıstılâha hâkim olduğu düşünülmektedir. Tasavvufî düşüncenin anlaşılması çetrefilli konularından kabul edilen varlık ve varoluşla ilgili bir bahsi anlatmak amacıyla yazılan bu eserde teferruata girilmemesi, -bir mısraında da ifade edildiği şekliyle- eserin yazılma amacının yalnızca vücûd mertebelerinin isimlerini "hatmettirmek" olmasından kaynaklanmıştır denilebilir.

Âyet-i kerîmelerden ve tasavvufî düşüncenin bel kemiği kabul edilen konuların delillendirilmesinde müracaat edilen hadîs-i kudîlerden yaptığı kısmî iktibaslarla meramını en kısa yoldan ifade etmeyi seçen Fedâî, klâsik tertibe uygun olarak tevhid ve na't muhtevalı beyitlerden sonra mesnevisine giriş yapar.

Fedâî bu manzumesinde vahdet, kesret, sırr-ı Hak, mürid-mürşid ilişkisi, devir, insan-ı kâmil gibi konuları talim ve telkin edici bir üslûpla, sanat yapma gayesi gütmeyen, açık bir biçimde muhatabına aktarmıştır. Eserde üslûp, nasihat içerikli ve okuyucunun dikkatini çekmeye çalışan bir biçimdedir. Fedâî sülûk ehline tavsiye ve ikazlarda bulunduğu bölümlerde "ey lebib, ey azîz, ey ahî, işit, dinle, bil ki, gel çalış, bilesin" gibi kalıp ifadelerle dikkat çekici/ uyarıcı/ tavsiye/nasihat edici vb. anlatım özelliklerini kullanmıştır.

3. MERÂTİB-İ VÜCÛD'UN MUHTEVÂSİ:

Abdurrahîm Fedâî Efendi, mesnevisine feyz-i akdesi³⁷ ile gayb sırlarını açan Cenâb-ı Hakk'a hamd ederek başlar. Hakk'ın vücûd (varlık) hazinesini açmasıyla birlikte mertebelerde, esmâ hazerâtının zuhûr ve a'yân sûretlerinin tecellî ettiğini söyler. Akabinde "nûr-ı meşhûd" ve "sırr-ı nûr" terkipleriyle vafettiği Hz. Muhammed'e salât ve selâm eder. Hz. Muhammed'in zuhûrunun varlık mertebesinin en başında yer aldığını belirterek, onun hem kâf'ın hem kâf u nûnun (kün emrinin) hem de levh-i kalemin sırrı olduğunu vurgular.³⁸ Yedinci beyte gelindiğinde, sırr-ı nûn olan Hz. Muhammed'in kadrini bilen Ehl-i beyte selâm ve hürmet edilir. Sekizinci beyitte Fedâî, eşref-i mahlûkât sıfatına layık olup olmadığını anlamak ve dinlemek isteyenlere güzel sözler söyleyeceğini ifade eder ve esfel kuyusunda kalıp berbâd olmamak, aslını bulup süflîden kurtulmak isteyen Hz. Ahmed'in yoluna baş koymasını gerektiğini öğütler. "Silk-i Ahmed râhu" ibaresiyle vafedilen bu yola ancak "men arafe nefsehu"³⁹ remzini bilenler girebilir. Fedâî'ye göre, "men arafe nefsehu" sırrını öğrenmek için irfan mektebine giderek orada ebced okumak gerekir, çünkü ancak bu sır öğrenilirse ahsen-i takvîme ulaşılabilir. Mesnevinin devamında, yukarıdan beri zikredilen bu sırrı, akılla elde etmenin kolay olmadığı bu yüzden bir mürşide bağlanmak gerektiği anlatılır. Zira hikmet sahibi

³⁷ İbnü'l-Arabî'ye göre Tanrı varlıkların sûretlerinde tecellî eder. Bu ilâhî feyz (akış) gerçekte değil, varlık sisteminin mantığında iki aşamalıdır: feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes. Feyz-i akdes amâ mertebesidir. Feyz-i akdes Mutlak Varlık'ın taayyünlerinin ilk derecesidir. Fakat bu taayyünlerin sûretleri akledilirdirler ve duyulur varlıklar âleminde varlıkları yoktur; onlar Varlığın soyut kabiliyetleridir. Mümkünlere ait bu akledilir hakikatler veya akledilir sûretler İbnü'l-Arabî'nin varlıkların a'yân-ı sâbitesi (sabit hakikatler) dediği şeylerdir. Bkz. Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2005), 197.

³⁸ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1623/04: 11a.

³⁹ "Men arafe nefsehu fekad arafe rabbehu: Kendini bilen rabbini bilir." Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 262, nr. 2532.

Eflatun ve Aristo'nun ilmi⁴⁰ yani akli bile tek başına onları Hz. Ahmed'in sırrına erişirmeye yetmemiştir. Aynı şekilde riyakâr zâhid de o sırra varamamıştır. On altıncı beyte gelindiğinde yalnızca Hz. Muhammed'in meşrebindeki âriflerin bulabileceği bir zevk şarabından söz edilir. On yedinci beyitte sırra ermek için mürşid sözüne gündüz gece uyulması gerektiğine işaret edilir, zira ancak bu şekilde mürşid, müridi benliğinden kurtarabilir. Böylece "men arafe nefsehû" sırrına ulaşan mürîd, Hz. Ahmed'in temiz sırrının nurunu görebilir. Akabindeki mısralarda ise mi'râc hadisesine telmihte bulunulur. Buna göre Hakk'ın Zâtı'na yükselen, mi'râca "Kâb-ı Kavseyn"⁴¹ ulaşarak kendisine pek çok fetihler verilen Hz. Muhammed gibi mürid de varlık dâiresini dolaşarak mi'râcın sırrına erişebilir. Yirmi yedinci beyte kadar Fedâi, mûcidi yani Yaratıcı'yı bilmek için öncelikle vücûdu yani varlığı bilmenin gerektiğini çünkü vücûdun Hakk'a ve mahlukâta dair cüzî, suverî, ma'nevî ve âlî tüm umûru (kategorileri) kendinde topladığını söyler. Fedâi'ye göre vücûd umûr-ı külliyye, umûr-ı cüz'iyeye, umûr-ı hakîkiyye ve umûr-ı ma'neviyye olarak birçok kısma ayrılır.

Yirmi yedinci beyte gelindiğinde merâtib-i vücûdun aslında sayılamayacak kadar çok olduğu, bu yüzden merâtibi kırka hasretmenin doğru olacağı belirtilir. Zira Fedâi, bu kırk mertebenin, mertebelerin tamamını muhit olduğu görüşündedir. Fedâi, mertebeleri açıklarken "hazret"⁴² kelimesini kullanmıştır. Nazmettiği bu kırk hazretin (mertebenin) irfan mektebinde okunarak ezberlenmesini öğütlemiştir. Çünkü esfelden a'lâya çıkmanın, kısaca insan olmanın şartı vücûd kavsini hatmetmek yani mertebeleri çok iyi bilmektir. Otuzuncu beyitte Fedâi, nûr-ı meşhûd sırrına erişmek ve "küntü kenz"⁴³ hazinesini fethedebilmek için Hakk'a yakarır. Otuz birinci beyitte âriflerden olmak isteyen kişinin aşağıda sayılacak kırk mertebeyi dinleyip keşfetmesi gerektiğini belirtir.

Otuz ikinci beyitten itibaren mertebeler teferruata girilmeksizin birer beyitle ele alınır. Fedâi'nin mesnevîsinde yer alan kırk meretebe sırasıyla şunlardır:

İlk meretebe olan "*Zâtü'l-ehad*" kimselerin bilemeyeceği gaybu'l-guyûb⁴⁴dur.

Otuz üçüncü beyitte varlık mertebelerinin ikincisi olan *ilk tecellî*⁴⁵ izah edilir. Bu, Zât'ın ilk tenezzülüdür. Bu beyitte ve akabindeki beş beyitte yer alan tecellî türleriyle alakalı olarak Muhammed Nûru'l-Arabî'nin görüşlerinden delil getirmek mümkündür. Ona göre Hak Teâlâ'nın dört tür tecellîsi vardır. Sülûkte, bir tecellîden bir tecellîye itikâl ve yüksek makamlara terakkî ile Allah'a vasil olmak bu dört tecellî üzerinedir. Ona göre tecellî, gayb nurlarından kalplerde açılan şeye denir. O da

⁴⁰ İBB Atatürk Kitaplığı, OE, nr. 1623/04: 11b.

⁴¹ "...Kâbe kavseyni ev ednâ": İki yay aralığı kadar hatta daha yakın bir mesafe. (en-Necm, 53/9) "Hz. Muhammed'in mi'râc gecesi Hakk'a yakınlığını anlatan bir ifadedir. Ayrıca tasavvufta varlık dairesi adı verilen emr-i ilâhîde isimler arasındaki müteakabiliyet itibarıyla esmâî yakınlık makâmıdır. Örneğin ibda-iâde, nüzûl-urûc, gibi isimler arasında karşıt olma ilişkisi vardır. Bu farklılık ve ikilik devam etmekle birlikte Hak ile ittihad etme, diğer bir ifadeyle ittisal hâlidir. Bunun üstünde "ev ednâ" makâmı vardır. Bu da aynu'l-cemin ehadiyyetinden ibaret olup burada farklılık ve ikilik söz konusu olmaz. Salt fenâ ve tüm varlıkların silinmesi hâlidir. Kısaca "... kâbe kavseyn..." Hak ile ittisal ve ittihad," ev ednâ" ise aynu'l-cem makâmıdır." Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001), 200.

⁴² Hazret: "Varlık mertebeleri ve âlemdeki bütün tecellileri ile birlikte ilâhî veya kevnî hakikattir. Mesela kudret ilâhî bir hakikat (sıfat) olup âlemdeki her çeşit kudretin onunla bağlantısı vardır. Çünkü kâinatdaki bütün kudretler ilâhî kudretin tecellî ve zuhur mahalleridir. Diğer ilâhî hakikatlerden farklı olan ilâhî kudret, bütün mazhar ve tecellileriyle birlikte bir hazret (bir varlık alanı, bir makam) oluşturur ve buna "hazretü'l-kudret" denir. Allah'ın her bir sıfatı, her ismi ve her fiili bir hazret meydana getirdiği gibi belli bir sıfatın, ismin ve fiilin her bir tecellisine de hazret denir. Buna göre Allah'ın sıfat, isim ve fiillerinin sayısı kadar, diğer bir ifadeyle sonsuz sayıda hazretler (hazarât) vardır. Zira Allah'ın tecellilerinin sonu yoktur." Mehmet Demirci, "Hazret", *TDVİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 146.

⁴³ "Küntü kenzen mahfiyyen. Feahbâbtü en-urafe fe halaktu'l-halka li-ya'rifunû: Ben gizli bir hazineydim. Sonra bilinmek istedim ve bunun için de mahlûkâtı yarattım." Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 132, nr. 2016. Bu kudsi hadise göre âlem Allah'ın bilinebilmesi için Allah tarafından yaratılmıştır.

⁴⁴ Yedili tasnifte yer alan "Lâ taayyün" isimli ilk mertebenin "gaybu'l-guyûb" adıyla da anıldığını belirtmiştik.

⁴⁵ Tecellî vahdet-i vücûd düşüncesinin dayanağıdır. Çünkü yaratma, varlık çoğalmaksızın çokluğun birlikten çıkması ancak tecellîyle yorumlanabilir. Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, 608.

muhtelif makâmlar üzerinedir. O nurlar ile her bir eşyanın zâhir ve bâtını müşâhede olunur. Bu tecellilerden ilki “Zât tecellisi”dir. Bu tecellîde isim ve resim yoktur. Allah ancak Zât’ı ile Zât’ı için tecellî etmiştir. Bu tecellîye Ehadiyyet ve Hakikat-ı İlâhiyye de denir. “Ehadiyyet, gaybu’l-guyûb, lâ taayyün” hakîkî itlâk mertebesidir. İkinci tecellî “sıfat tecellisi”dir. Bunda Allah, hayat, ilim, semi, basar, irade, kudret, kelâm sıfatlarıyla tecellî etmiştir. Bu tecellîye vahdet tecellisi ve Hakikat-i Muhammediyye denir. Üçüncü tecellî “esmâ tecellisi”dir. Sıfat tecellisinde anılan sıfatlar mazharlarda zâhir olursa ona esmâ denir. Velhasıl Allah’ın Zâtı’nın mazharı sıfât, sıfâtın mazharı esmâ ve esmânın mazharı efâldir. Bu zuhûrât ve tenezzülâttır. Hakikatte mazhar ve zâhir birdir. Bu tecellîye Vahidiyyet ve Hakikat-i insâniyye denir. Ayrıca Allah’ın pek çok ismi vardır. Bunların bir kısmı muzmerdir. Mesela kâf-i hitâb, tâ-i ve yâ-i mütekellim, gâib zamiri, tesniye zamiri ve cem zamiri, innâ, ene, ente, hüve ve bunun gibi diğerleri bir de fiiller üzerine delâlet eden isimler vardır. Dördüncü tecellî “efâl tecellisi”dir. Efâl tecellisi makûlât, mevhumât ve mahsûsâtın zuhûrudur. Yani sûrîdir. Bu tecellîye, “görünen sûrî hakikat” ve Hakikat-i insâniyye veya rubûbiyyet, bu dört tecellînin tamamına ulûhiyyet denir. O halde Hak rubûbiyyet mertebesinde dünya ve âhirette rü’yet ve müşâhede olunur. Zira maddesiz rü’yet olmaz.⁴⁶

Otuz dört ve yetmiş ikinci beyitler arasındaki her bir beyitte biri verilmek sûretiyle sıralanan mertebeler şunlardır: Üçüncü mertebe Hakk’ın isim ve sıfatlarının kaynağı olan *vâhidiyye*dir. Dördüncü mertebe *ulûhiyye*dir. Ulûhiyye Hakk’ın kendi varlığından kesret sûretlerinin açığa çıktığı mertebedir. *Rahmâniyye* olarak adlandırılan beşinci mertebeye “nefesü’r-rahmân” ve “vücûd-ı sârî” de denilmektedir. Altıncı varlık mertebesi *rubûbiyyet*dir. Tazîm ve kudsiyet kaynağıdır. Kemâl-i ma’rifet makamıdır. *Melikiyyet* yedinci mertebedir. Hakk’ın emir ve nehylerinin tecellî ettiği yerdir. Sekizinci varlık mertebesi *Zâtî sıfatlar*dır. Bunlar Hz. Zât’ın dört isim ve sıfatıdır. Dokuzuncu varlık mertebesi Azîz, Kahhâr, Ferd ve Kebîrû’l-müteâl gibi *celâlî isimler*dir. Onuncu mertebe Rahîm, Birr, Selâm gibi *cemâlî isimler*dir. On birinci mertebe *fiilî isimler*dir. Bunlar da hem kabz hem basta dâirdir. *Âlemü’l-îmkân* on ikinci mertebedir. Bu, Hak ve halk arasında bir berzahdır. *Akl-ı evvel* diye adlandırılan on üçüncü mertebe nûr-ı Muhammed’dir. *Râh-ı küllî* on dördüncü mertebe olup nefis-i küllî olarak da adlandırılmıştır. On beşinci mertebe *arşu’l-muhîttir*. Hem mürekkep hem basit varlıklarla kuşatılmıştır. On altıncı mertebe *kürsîdir*. Bu mertebe hem esmâ-i ef’âlî hem de sırr-ı nûnu kapsar. On yedinci mertebe *ervâh-ı nûriyye*dir. Bunlar ruhlar âleminin en yüce halkı olarak nitelendirilmiştir. On sekizinci mertebe *tabiattır*. Geniş ve yüksek bir mertebedir. On dokuzuncu mertebe *heyûlâdır*. Heyûlâ varlıklara sûret verir. Yirminci varlık mertebesi *hebâdır*. Fedâî’nin açıklamasına göre buna hebâ diyen ilk kişi Hz. Ali’dir. Yirmi birinci mertebe *cevher-i ferd*dir. Nokta dilbilgisi için ne ise, cevher de cisimler için öyle önemlidir. Yirmi ikinci mertebe *terakkübât* mertebesidir. Fedâî, terakkübâtın ilmî, aynî, sem’î, cismî, rûhî ve nûrî olmak üzere altı bölümden oluştuğunu söyler. Yirmi üçüncü mertebe *felekü’l-atlastır*. Felekü’l-atlas kürsünün altında, diğer feleklerin üstünde döner. Yirmi dördüncü mertebe *felekü’l-Cevzâ*’dır. Hükmî bir yıldızdır. Varlığı vehmîdir. Yirmi beşinci mertebe, yıldızlı felek olan *felekü’l-eflâktir*. Yirmi altıncı mertebe *semâ-i Zühâl*’dir. Hz. İbrahim’in makamıdır. Yirmi yedinci mertebe Hz. Musâ’nın makamı olan *semâ-i Müşteri*’dir. Yirmi sekizinci mertebe Hz. Yahyâ’nın makamı olan *semâ-i Behrâm*’dır. Yirmi dokuzuncu mertebe altın gibi olan *semâ-i Şems*’tir. Hz. İdrîs’in makamıdır. Otuzuncu varlık mertebesi *semâ-i Zühre*’dir. Hz. Yusuf’un semâsıdır. Otuz birinci mertebe *semâ-i Utarîd*’dir. Bu Hz. Nûh’un semâsıdır. Otuz ikinci mertebe beşeriyetin babası Hz. Âdem’in makamı olan *semâ-i Kamer*’dir. Otuz üçüncü mertebe *felekü’l-esîr*dir. Oluş ve bozuluş âleminde görevlidir. Otuz dördüncü mertebe *küre-i hevâdır*. Te’sîr edilmiş bir felek olan hava küresinin tabiatı rutûbet ve harârettir. Otuz beşinci mertebe *küre-i mâd*’dir. Her şey bu mertebeden hayat bulur. Otuz altıncı mertebe *küre-i türâb*’dir. Otuz yedinci mertebe *me’âd*’dir. Fedâî’ye göre kimileri me’âdine tapmışken

⁴⁶ Muhammed Nûru’l-Arabî, *Risâleler: Hakikat ve İnsan*, haz. H. Rahmi Yananlı, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013), 45, 109-112.

kimileri de bunlardan kendine bir işaret bulmuştur. Otuz sekizinci merteye *nebâtî*dir. Bunlar büyüyen cisimlerdir. Otuz dokuzuncu merteye *hayvânî*dir. Burası Müzill isminin zuhûr yeridir. Kırkinci varlık mertebesi *insân-ı kâmil*dir. Sırların beyân edildiği, nihâî mertebedir. Sonuncu merteye olan insân-ı kâmil, mertebelerin en sonuncusu olmasına rağmen hepsinden yücedir. Çünkü insan-ı kâmil hem tüm mertebelerin özü hem de yekûnu olmuş bir varlıktır.

Yetmiş üçle seksen beş arasındaki beyitler İlahî Zât'ın, isim ve sıfatlarının kendisinde tecellî ettiği "insan" üzerinedir. Yine bu beyit aralığında İblis'in Hz. Âdem'deki nûru göremeyip ona secde etmeyişinden ve meleklerin Hz. Âdem'de tecellî eden nûr-ı Muhammedî'yi görüp bilmeleri üzerine salât ve selâm eylediklerinden bahsedilir. Buradaki insan, meleklerle cem'u'l-cem makâmının sırrı hakkında sohbet edendir. İnsan ilâhî esmâyı kendisinde topladığı için hilâfet sırrına sahiptir ve bu sebeple cem'u'l-cem makâmındadır. Tecellînin gayesi olan isim ve sıfatların zuhûru insanda gerçekleştiğinden insan Hakk'ı yansıtan bir aynadır.⁴⁷

Fedâî, son üç beyitte münâcâtta bulunur. Hz. Muhammed'in âline, ashabına ve onun zevk sofrasından nimetlenenlere selâmlar ederek duâsına icabet etmesini Hak'tan niyâz eder.

SONUÇ

Elimizdeki mevcut tek nüshadan hareketle metnini ortaya koyduğumuz *Merâtib-i Vücûd* manzumesinde ontolojik bir bahis olan varlık mertebeleri üzerinde durulmuştur. Türünün bilinen az sayıdaki manzum örneklerinden olan bu mesnevîden yola çıkılarak Melâmî şeyhi Abdurrahîm Fedâî'nin vahdet-i vücûd görüşünü benimsediğini söylemek yanlış olmaz. Zira yaratmanın tecellî ile ifade edildiği ve taayyün, hazerât, merâtib kavramlarıyla örölmüş *Merâtib-i Vücûd*'un vahdet-i vücûd düşünce sisteminden hareketle ortaya konulduğu âşikârdır. Fedâî, kâinattaki tüm mahlûkâtın Vücûd-ı Mutlak'ın tecellîsi sûretiyle varlık sahasına geldiğini ve tüm kesretin O'nun esmâ ve sıfatlarından zuhûr ettiğini düşünmektedir. Nazmettiği kırk varlık mertebesinin irfan mektebinde okunmasını öğütleyen Fedâî'ye göre esfelden kurtulup a'lâya çıkmanın şartı vücûd kavsinin hatmetmek yani varlık mertebelerini çok iyi bilmektir.

Edebiyatımızda vahdet-i vücûd ve veçhelerine ilişkin meselelerin ifade edildiği eserler geniş bir yekûn tutmaktadır. Fedâî'nin varlık ve Allah tasavvuruna kaynaklık eden *Merâtib-i Vücûd* manzumesi de anlaşılması kimilerince güç görülen fikrî ve entelektüel seviyedeki tasavvufî meselelerin nazım/şiir vasıtasıyla anlatılmış olması sebebiyle dikkatimizi çekmiştir. Çalışmamız neticesinde bu manzumenin tasavvufî bir bahsi anlaşılır bir üslûpla ve öğreticiliği ön planda tutarak aktarma anlayışının en bariz örneklerinden biri olduğunu gördük. Fedâî eserinde şekli değil muhtevayı ve talim etme gayesini öne çıkaran ve okurla direk iletişime geçen üslûbu ile didaktik şiirin genel karakterini yansıtmayı başarmıştır. Ayrıca sufîlerin müntesibi oldukları düşünce mekteplerinin geleneklerine bağlı oldukları bilinmekle birlikte bazı konuların izahında şeyhlerinden farklı görüşler serdettikleri bilinmektedir. Aynı şekilde Fedâî'nin de görüşlerinin muakkibi olduğu Muhammed Nûru'l-Arabî'den vücûd mertebelerinin tasnifi konusunda farklı bir izah tarzı benimsediğini göstermesi bakımından da *Merâtib-i Vücûd* incelenmeye değerdir. Sonuç olarak bu çalışmayı manzum tasavvufî didaktik türler sahasının zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşüncesiyle okurun istifadesine sunmayı uygun gördük.

⁴⁷ "Allah dünyayı ve içindekileri, havayı, suyu, ateşi, bitkileri hatta tüm cinsleri yarattıktan sonra insanı yarattı ve onu halifesi kıldı. Bu görüşü benimseyen İbnü'l-Arabî bu son yaratılan insanla birlikte yaratılış dairesinin tamamlandığını, bu tamamlanma noktasında insanın ilk yaratılan vasfını hâiz olan akl-ı evvel ile aynı yerde buluştuklarını ve yaratmanın kemâle erdiğini belirtir." Cağfer Karadaş, *Muhyiddin İbn Arabî*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008), 216.

4. MERÂTİB-İ VÜCÛD METNİ

Manôûme-i *Merâtib-i Vücûd* li'ş-Şeyò el-Kâmil èAbdurraóim Efendi
el-Melâmî el-Prizrenî sellemehullâhu teêâlâ
Bismillâhirraómânirraóim

1. Óamd-ı bî-óad ol Òudâ-yı pâke olsun bi't-tamâm
Keşf idüp esrâr-ı àaybı feyø-i aúdesle hemân

2. Fetó idüp kenz-i vücûduñ virdi bir òoşca niôâm
Óaøretü'l-esmâ ôuhûr itdi merâtibde èayân

3. Óaøretü'l-imkânda hem aèyânı tenfîs eyledi
äuveru'l-aèyân ôuhûr itdi tecellî eyledi

4. äad hezâr olsun äalât ol nûr-ı meşhûda bugün
Ki odur muòtaää cûda hem-durur ol sırr-ı nûr

5. Lîk aúää-yı merâtib-i ôuhûrda *kün fe-kân*⁴⁸
Dirdi birlikden nişân fehm itdi anı èârifân

6. Aómed ü Maómûd Muóammed hem-daòı nûru'l-etemm
Sırr-ı úÄf hem kâf-nûn hem sırr-ı levó [u] úalem **(11^b)**

7. Daòı ehl-i beytine olsun nice dürlü selâm
Bildiler sırr-ı nûnuñ úadrini daòı bi't-tamâm

8. Baèd-ezîn dinle işit bir òoşca sözüm var saña
Lâyıú olur mı ki dirler eşref-i maòlúú saña

9. Sen de süflide úalup bulmayasın aãlıñ bugün
Câh-ı esfelde ebed berbâd olup hem úala hûn

10. Aãlını bulmaú nicedir dir isen işit anı
Silk-i Aómed râhına itmiş-dürür hem cânını

11. *Men èarafe nefsehu*⁴⁹ remzi silk-i Aómed râh(ı)dır
*Mâ rameyte iø rameyte*⁵⁰ sırrı anı dâèidir

⁴⁸ *kün fe-kân*: "Kün fe yekûn" olarak da bilinen (mahlûkâtı yaratması mânâsına) ve 'Allah bir şeye ol der, o da olur' demek olan bu tabir birden çok âyet-i kerîmede zikredilmektedir. Bu beyitte de âyetlerdeki mânâya telmih vardır. Bkz. el-Bakara 2/117, Âl-i İmrân 3/47, 59, Yâsîn 82/36

⁴⁹ "Men arafe nefsehu fekad arafe rabbehu: Kendini bilen rabbini bilir." Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 262, nr. 2532.

⁵⁰ "Ve mâ rameyte iz rameyte ve lakinnehá ramâ: Attığın zaman sen atmadın, Allah attı." (el-Enfâl 8/17). "Hakke'l yakîn adı verilen makamlar dörttür. Bunların dördüncüsü vahdeti ve kesreti fânî edip yani vahdet ve kesretin görünüşü ve kesret vahdetin görünüşü olduğunu müşahede edip ehadiyyetü'l-cem ve 'ev-ednâ' makamıdır. Bu makamda işte Enfâl sûresindeki bu âyet gelmiştir. Ve lisanı da (mâ raeytullahu illallah) Allah'tan başka hiçbir şey görmedim der. Sonra tahkîkî îmâna vasil olup

12. Bilmek istersen bu sırrı mekteb-i èirfâna gir
Oúı anda ebcedi hem aósen-i taúvîme ir
13. Hem bu sırrıñ keşfini sen bil-ki mürşidle olur
äänma èaúl u fikr ile bulmaú bunu ásân olur
14. äänma Eflâúün-óikmet hem de Aristalisi
Sırr-ı pâk-i Aómedi fehm itdi daòı ol bilisi
15. äänma ol zâhid-i zerrâú hem-daòı buldı anı
Varmaz ol bile bugün ol sırr-ı pâk-i öaydarı
16. Bil-ki miréât-ı Muóammed meşrebinde sâúıyân
äundılar şarâb-ı zevúi buldı anı èârifân
17. Gel çalış gıce vü gündüz hem-de úavl-i mürşide
Seni senden aluban hem de saña virsün hele (12^a)
18. Bilesin kimdir o nûr-ı sırr-ı pâk Aómed'i
Úapusında çâk oluban olasın nûr-ı èalî
19. Merkez-i Öât'a èurúc idüp bulasın aâlını
Hem tedellî eyleyüp andan diyesin faâlıñı
20. ÚÂbe úavseyne⁵¹ irüben bulasın nice fütûó
Maúlaè-ı nûr-ı Muóammed olasın hem-daòı yûó
21. Devr idüp úavsini daòı bilesin vücûdı sen
Sırr-ı ev-ednâ⁵² nedir hem iresin taóúúúe sen
22. Hem de bir sözüüm var saña úaldı çalış hem úut (...)
İrişdiñ ve'ftaó úalbek vaèlem⁵³ yâ aòî
23. Yaènî ki sen ister isen mücidiñ bilmeklige
Bil vücûdı tâ bilesin mücidini sen hele
24. Mücidin bilmedi hem şol-ki vücûdı bilmedi
Vücûdı bildigi miúdâr mücidin bildi aòî

---

hakka'l-yakîne dâhil olur. Hakka'l-yakîn bir makâmdır ki ona temkîn makâmı, hitâm makâmı ve ittihad makâmı derler. Bunda ne kesrete, ne vahdet ve ne de 'sen' hitâbı sabit olur. Bu makâmın lisânı 'Allah'tan başka hiçbir şey görmüyorum'dur.' (Muhammed Nûru'l-Arabî, *Risâleler: Hakikat ve İnsan*, haz. H. Rahmi Yananlı, 97)

⁵¹ "...Kâbe kavseyni ev-ednâ": İki yay aralığı kadar hatta daha yakın bir mesafe. (en-Necm 53/9)

⁵² Bkz. Önceki dipnot

⁵³ ve'ftaó úalbek vaèlem: Kalbini aç ve bil.

25. Óaøretü'l-vücûdı bil-ki cemè ider daði umûr
Óaúúıyye hem òalúıyye hem külliyyedir bu umûr
26. Hem umûr-ı cüzéıyyedir hem umûr-ı âuverıyye
Hem daði maèneviyyedir geldiler hem èâliyye
27. Ol merâtib-i vücûdı lâ-tuóââ geldi sen işit
Lîk taótı erbaèinde maóâúra bil ezber it
28. Úırú merâtib saña naôm idüp hem söyledim
Ezber it hem mekteb-i èirfânda anı bul didim (12^b)
29. Óatm idüp úavs-i vücûdı hem de insân olasın
Çıúasın esfelden aèlâ burca pervâz idesin
30. Yâ ilâhî nûr-ı meşhûd sırrına şâyeste úıl
Küntü kenziñ⁵⁴ óaúúı-çün hem fetóine şâyeste úıl
31. Úırú merâtib-i vücûdı diñle gel ey nâzenîn
èAdd idüp keşf eyle tâ olasın hem èârifîn
32. Evveli **Óâtü'l-eóad** mertebesi bil yâ velî
Didiler àaybu'l-àuyûb kimse anı bilmez aóî
33. æânîsi oldu merâtibde **tecellî** evveli
Yaèni Óât itdi tenezzül geldi óuhûr óaøreti
34. Óaøretü'â-âifât ü esmâ di aña şekk itmegil
Mertebe-i ââliâ oldu **vâóidiyye** hem de bil
35. Mertebe-i râbièa oldu **ulûhiyyet** óaøreti
Geldi kendüden temeyyüz itdi keâret âüreti
36. Baèdehâ **raómâniyye** bil mertebe-i óâmisi
Nefesü'r-raómân dinildi hem vücûdı sârîsi
37. Sâdisü'l-merâtib oldu óaøretü'r-**rubûbiyyet**
Óaøret-i taèóîm ü úudse hem kemâl-i maèrifet
38. **Melikiyet** mertebe-i sâbièa geldi celî
Óaøret-i sulûân u úahrıñ emr u nehyi mercièi

⁵⁴ "Küntü kenzen mahfiyyen. Feahbabtü en-urafe fe halaktu'l-halka li-ya'rifunî: Ben gizli bir hazineydim. Sonra bilinmek istedim ve bunun için de mahlúkâtı yarattım." Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2: 132, nr. 2016.

39. Mertebe-i ââmine geldi **âıfât-ı Őâtiyye**
Yaênî esmâé ve'â-âıfâtı'l-erbaéi'n-nefsiyye (13^a)
40. Mertebe-i tâsièa bil-ki **esmâéü'l-celâl**
Ke'l-èazîzi'l-úahhâri'l-ferdi'l-kebîri'l-müteeâl
41. Mertebe-i èâşıra èadd eyle **esmâéü'l-cemâl**
Ke'r-raóîmi'l-birr ve's-selâm (...)
42. Óâdiye èaşere'l-merâtib **esmâé-ı fièliyyedir**
Üayy u neşre óaøret oldı úabø hem basúyyedir
43. **èÂlemü'l-ımkân** dinildi ââniye èaşere daòı
Óaúú u òalúa berzaò oldı küllîsi hû di aòî
44. æâliâe èaşeri işit ki **èaúl-ı evvel** hem-durur
Didiler aña úalem u (?) nûr-ı Muóammed-durur
45. Râbièa hem èaşera oldı **rûó-ı küllî** ey èazîz
Daòı nefis aña dinilmiş cümle leöøetden leöîö
46. Óâmise èaşere'l-merâtib didiler **èarşu'l-muóîü**
Kendüñe oldı muóâü bil hem mürekkeb hem basîü
47. Sâdise èaşeriñ hemân sen ismi bil **kürsi** aniñ
Müstevî esmâé-i efèâl bu-durur hem sırr-ı nûn
48. Sâbièa èaşere'l-merâtib **ervâó-ı nûriyyedir**
Eşrefü'l-òalú oldı dirler cümle rûóıyyedir
49. æâmine èaşere'l-merâtib geldi **úabièat-ı celîb**
Mertebe-i vesîèa bil hem refîèa ey lebîb
50. Tâsièa èaşera hemân di sen **heyûlâ** hem de bil
Óaøretü't-taävîr dürür ki bilmesi müşkil degil (13^b)
51. Bi't-tamâm èişrûn **hebâ** ile olupdur ey mezîd
Evveli hebâ diyen bil kerremallâhu'l-vaóîd
52. Óâdiye èişrûn gelüben **cevher-i ferd** ey aòî
âarf içün noua gibi oldı cüsûmıñ mercièi
53. æâniye èişrûn olupdur mertebe-i **terakkübât**
èilmî èaynî semèi cismî rûóî nûrî teşekkülât

54. æaliâe èiŝrûn dinildi **felekü'l-aûlas** imiş
Felekü'l-vücûd taöte'l-kürsîde dâéir imiş
55. Râbièa èiŝrûn dinildi **felekü'l-cevzâ**ya hem
Kevkebü'l-óükmî olupdur vücûd aña çün vehm
56. Ôâmise èiŝrûn merâtibi vücûdı bil hemân
Felekü'l-mükevkeb oldı **felekü'l-eflâk** inan
57. Sâdise èiŝrûn daöi geldi merâtibde bil-kim
Semâ-i Öüöal aña di bil maúÂm-ı İbrâhîm
58. Sâbièa èiŝrûn **semâéü'l-Müşterî**dir ey celîl
Mûsâ'ya maúÂm olupdur böyle óükm itdi delîl
59. æâmine èiŝrûn **semâ-i Behrâm** oldı böyle bil
Yaèî Yaóyâ'ya maúÂmdır oldı maúÂm-ı celîl
60. Tâsièa èiŝrûn **semâéü'ş-Şems** oldı ke'ö-öeheb
Oldı İdrîs'e maúÂm eflâk geldi ke'l-úalem (14^a)
61. Hem **semâéü'z-Zühre** âelââûn olupdur ey peder
Didiler semâé-i Yûsuf you aña aâlâ keder
62. Óâdiye hem ve'â-âelââûn ol semâé-i Nûó'ı bil
İsmine dirler **èUûârid** itme anda úÂl u úíl
63. æâniye hem ve'â-âelââûn oldı **semâéü'l-Úamer**
Budurur semâé-i Âdem andadır ebu'l-beŝer
64. æaliâe hem ve'â-âelââûn oldı **felekü'l-eâîr**
èÂlem-i⁵⁵ kevn ü fesâdda óaúú ile oldı emîr
65. Râbièa hem ve'â-âelââûn **felekü'l-meéâûr**durur
Yaèî kürre-i hevâdır úabèi raúb u óârdurur
66. Ôâmise hem ve'â-âelââûn **kürre-i mâéiyye** bil
Küllü ŝeyé bundan bulupdur hem óayâta nice il
67. Sâdise hem ve'â-âelââûn **kürre-i türâb**mıŝ ol
Buradan oldı bulanlar òilâfete nice yol

⁵⁵ èÂlem-i kevn ü fesâd: èÂlemü kevn ü fesâd Nûsha

68. Sâbièa hem ve'â-âelââûn oldu **meèâdin** èazîz
Niceler ûapdı aña hem niceler buldı hem iz
69. æâmine hem ve'â-âelââûn didiler aña **nebât**
Cism-i nâmî odurur ki niceye virdi âebât
70. Tâsièa hem ve'â-âelââûn oldu **òayvân**-miââl
Budurur ism-i müöille hem meôâhir hem maóal (14^b)
71. Erbaèûnla buldı vücûdı **insân-ı kâmil** èayân
Maúâad-ı aúââ(ya) bu oldu eyledi sırlar beyân
72. *Ünzile'l-merâtib*⁵⁶ oldu lâkin ol aelâ imiş
Ôaøretü'l-cemèü'l-vücûdı câmiè hem nüsòa imiş
73. Aelâ vü esfelde gör sen sâkiti vü hem sâkini
Hem de bir maènâ işit sen hem âifâtıñ nâmını
74. Yaènî hem ôât u âifât aókâm-ı âââr cümleten
èArş u kürsî vü melâéike hem semâvât kâffeten
75. Cümlesi insân imiş şekk itme gel hem bil inan
Budur[ur] sırr-ı ôilâfet geldi cümleye èayân
76. Óamd aña olsun-ki icmâl idi tafâil itdi ol
Niceler buldı hidâyet buldı cemâline yol
77. Geldi tafâilen ôuhûra yine icmâl oldu ol
Virdi iline cemâl böyledir iósân bol
78. İtdi mescûd u melâéik didi âdem ismine
İblîs-i aemâ şekk itdi baúdı anıñ cismine
79. İsmi hem cismi anıñ bir ôıll idi şekk eyledi
Kâfir oldu secdeden ebâ idüp kibr eyledi
80. Nûr-ı ôâtı görmeyüp ol laènet oldu tâ ebed
Eyledi râh-ı êalâlet silkini silk-i èanûd (15^a)
81. Niceler kendi o silke itdi ademden firâr
İsm ü resm aña óicâb oldu bugün İblîs-vâr

⁵⁶ *Ünzile'l-merâtib*: Mertebeler indirildi.

82. Raóm idüp nûr-ı Muóammed çün tecellî eyledi
Açdı sancaâñ bugün görince bürhân eyledi
83. Bildiler anı melekler cümle secde itdiler
Meróabâ òoş geldin ey nûr-ı cemâlim didiler
84. Hem salavât hem selâm olsun bugün ol óaørete
Sırr-ı cemèu'l-cemèden virdi muóabbet hem bize
85. Âl ü ehl-i beytine hem bî-óisâb olsun selâm
Ki bize sâuí olardı cümleye oldu imâm
86. Süfre-i zevúinde àarú olanlara daòı
Cümleye olsun selâmlar *istecibnâ yâ èÂlî*
87. Yâ ilâhî nûr-ı Aómed òâkine virdim cânı
İtme bir lemóa àayb èaynımda ol nûr-ı celî

KAYNAKLAR

- Azamat, Nihat. "Muhammed Nûrü'l-Arabî". *TDVİA*. 30: 560-563. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin I-II*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951-1955.
- Bolat, Ali. *Muhammed Nûru'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Samsun: Etüt Yayınları, 2010.
- Bolat, Ali. "Abdurrahîm b. Ali Prizrenî ve Kevser Sûresi Tefsiri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/3 (2012): 27-37.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri I-III*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1303.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*. Külliyyât-ı Melâmiyye içinde. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi. Fotokopi nüsha. nr. 82588/43, 475.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2004.
- Cîlî, Abdülkerîm. *Varlık Mertebeleri Merâtibü'l-Vücûd ve Beyân-ı Hakikat-i İbtidâ-i Küll-i Mevcûd*. Trc. Abdülazîz Mecdi Tolun. Haz. Ahmet Faruk Güney. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
- Demirli, Ekrem. "Vahdet-i vücûd", *TDVİA*. 42: 431-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- el-Prizrenî, Abdurrahîm b. Ali. *Manzûme-i Merâtib-i Vücûd*. İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 1623/04.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Güleç, İsmail. "Abdürrahim Fedâî ve Risâle-i İydiyye'si". *Balkan Studies II History & Literature*. Ed. Deniz Ekinci vd. İstanbul: Ciri Metedhy University. (2011): 45-53.
- Güleç, İsmail. "Abdürrahim Fedâî'nin Hâfız Dîvânı'nın İlk Beytine Yaptığı Şerhin Önceki Şerhlerden Farkı". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi* 36 (2015): 93-103.
- Hüseyin Vassâf. *Sefine-i Evliyâ I-V*. Haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Karadaş, Çağfer. *Muhyiddin İbn Arabî*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.

- Kartal, Abdullah. *Abdülkerim Cîlî Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Kartal, Abdullah. *Abdullah Bosnevî ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi*. Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 1996.
- Kılıç, M. Erol. "İbnü'l-Arabî". *TDVİA*. 20: 493-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1990.
- Kılıç, M. Erol. *Şeyh-i Ekber*. İstanbul: Sufi Kitap, 2015.
- Muhammed Nûru'l-Arabî. *Risâleler: Hakikat ve İnsan*. Haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013.
- Soysal, Mehmet Fatih. "Abdürrahim Fedâî Efendi'nin İrâde-i Cüz'iyeye Risâlesi: Tahlîl, Tercüme ve Tahkîk". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AUID)* 9. (2017): 133-163.
- Tahralı, Mustafa. "Fusûsü'l-Hikem'de Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd". *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi I-IV*. 2: 27-31. Şrh. A. Avni Konuk. İstanbul: İFAV Yayınları, 1989.
- Tahralı, Mustafa. "Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık". *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi I-IV*. 3: 13-25. Şrh. A. Avni Konuk. İstanbul: İFAV Yayınları, 1990.
- Uludağ, Süleyman. "Devir". *TDVİA*. 9: 231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.